

Архів ЛАМ. – ДБ № С 01 – 98. – Львів, 2003. – 18 с. 13. Рожанківський В. Скляне гутництво на Україні в XVI – XVII ст. / В. Рожанківський // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К.: АН УРСР, 1959. – С. 81 – 99. 14. Рожанківський В. Українське художнє скло. / В. Рожанківський. – К.: АН УРСР, 1950. – 151 с. 15. Свєшиніков І. Скло з місця битви під Берестечком / І. Свєшиніков // Скло в Україні. Історія та сучасність: матеріали наукової конференції [відп. За випуск М. Мартинюк]. – Львів, 1995. – С. 36 – 40. 16. Технологія скла: навчальний підручник для студентів вузів: у трьох частинах. Частина II. Основи технології скляної маси / за ред. Й. Яцишина. – Львів: Бескид Біт, 2011. – 249 с. 17. Филипчук М. Звіт про результати розвідково-рятівних археологічних досліджень на території літописного Пліснеська (Бродівський район) та в околиці Унівського монастиря (Перемішлянський район Львівської області) // Архів ІА ЛНУ ім. І. Франка. – Ф. 13, оп. 1. – Львів, 1999. – 45 с. 18. Харитоновна О. Скло з козацьких пам'яток України XVII – XVIII ст.: джерелознавчий аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спец. 07.00.06 – “історіографія, джерелознавство” / О. Харитоновна. – Дніпропетровськ, 2010. – 16 с. 19. Харитоновна О. Скляні вироби з території Самарі – Богородицької фортеці в контексті гутної справи України XVII–XVIII ст. / О. Харитоновна // Проблеми археології Подніпров'я. Науковий міжвузівський збірник. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 80 – 89. 20. ЦДІА у Львові. – Ф. 19, оп. XVIII, спр. № 35. – Арк. 9. 21. Щапова Ю. Стекло Киевской Руси / Ю. Щапова. – М.: Из-во Московского университета, 1972. – 215 с. 22. 150 Jahre Glaswerk Schleisingen. Die Geschichte von der Entwicklung einer Glashütte zum moderner Glaswerk / red. G. Holzinger. – Schleisingen: Thüringer Behälterglas, 2003. – 127 s. 23. Bernhard A. Von Waldglas zum ersten Industrieglas – 300 Jahre steirisches Glas // Presglas-Korrespondenz / A. Bernhard. – Pocking, 2009. – № 3. – 243 – 258. 24. Bretzel S. Die restauratorische und konservatorische Neubearbeitung eines römischen Amphoriskos aus Glas. Diplomarbeit. – Berlin, 2005. – 133 S. 25. Wyrobisz A. Szklów Polsce od XIV do XVII wieku / A. Wyrobisz. – Wrocław – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1968. – 143 s.

УДК 902(4/9)

В.К. Добрянський

Всеукраїнська спілка краєзнавців

АРХЕОЛОГІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ГОРОДИЩА XIV СТ. В С. БІЛА БІЛЯ м. ЧОРТКОВА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

© Добрянський В.К., 2014

Статтю присвячено археологічному обстеженню городища XIV ст. в с. Біла Чортківського району Тернопільської області, що має ознаки пізньосередньовічного замку.

Ключові слова: городище, замок, дитинець, рів, вал, куртина, кераміка.

Archaeological survey settlement XIV century in village Bila near the Chertkov city of Ternopil region

This article is about the archaeological survey settlement XIV. With. White Chortkiv district, Ternopil region, which has features of late Middle-Ages the castle.

Key words: fort, castle, citadel, ditch, wall, curtain, pottery.

У стародавні часи Західне Поділля було своєрідним мостом, що з'єднував Схід, Захід, Північ та Південь Європи. Завдяки своєму географічному розташуванню, ці землі були зоною контактів різноетнічних груп племен та народів, які проживали та з тих чи інших історичних причин

перебували на цій території. Тут впроваджувалися передові методи ведення господарства і побуту. Тому розвиток та благоустрій цих земель проводився у руслі загальноєвропейської культури і цивілізації стародавньої і середньовічної Європи.

Однак постійні війни, міжплемінні військові сутички, зарозумілість заможної верхівки та процес урбанізації суспільства – від стародавніх часів до середньовіччя спонукали до побудови городищ, замків, спорудження складної мережі фортифікаційних споруд для свого захисту від ворога у разі небезпеки.

Зводити такі захисні об'єкти почали з гальштатського часу до пізнього середньовіччя [6, с. 86–101; 7, с. 22–23]. Кожна доба цивілізації і з розвитком науки військового мистецтва вимагала конструктивно змінювати та вдосконалювати систему оборонно-фортифікаційних споруд. Таким прикладом є городище XIV ст. в селі Біла Чортківського району Тернопільської області, яке автор статті відкрив восени 2007 р. [2]. Цей населений пункт розташований в 1 км західніше м. Чорткова і вперше згадується в документах за 1442 р., як село Біла Велика [11, с.578].

Городище розташоване в лісі в західній околиці центральної частини села в районі, що має топонімічну назву “Скалка”. Розташоване на високому мисовому пагорбі висотою близько 60 м, та має назву “Малова гора”. Цей мис є подовгастим трикутникомподібним вигином, який полого звужується і конусоподібно вклинюється в усті злиття невеличкої річки Білий (інша назва Млинка), що омиває південно-західну частину гори, в р. Серет. Річка Серет протікає вздовж східної частини пагорба [3, с.47–52].

Як показали дослідження, городище має загальну довжину 100 м. Ширина в південній ділянці – 20 м (рис. 1, Б); в північній – 70м. (рис. 1, Б1). Південна трикутноподібна частина перерізана ровом, глибиною 5 м, шириною близько 15 м та довжиною 20 м. Протилежна, напільна частина городища перерізається дугоподібним ровом довжиною 70 м, шириною 15 м та глибиною 4-4,5 м. Ділянка периметра західної частини має пологий схил, а північна – підвищення, на якому розташований вал (рис. 1, В). У західному куті зафіксовано колодязь, що зберігся у вигляді округлої ями-западни діаметром 5 м та глибиною 1 м (рис. 1, Д). у південному куті розташована трикутникомподібний майданчик, який заглиблений на 1,5 м. від основної частини дитинця, (рис. 1 Г), аналогічний спостерігаємо в західному куті (рис. 1. Г1).

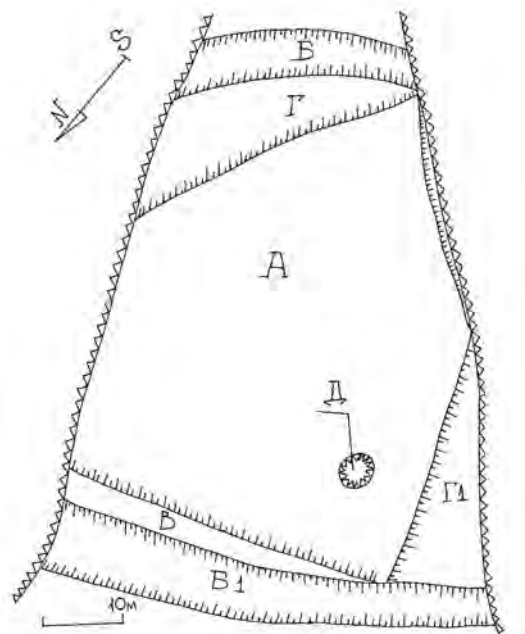

Рис. 1. План городища XIV ст. у с. Біла

Під час археологічного обстеження встановлено, що найбільша концентрація знахідок локалізується в південно-західній частині городища. Тут фіксуємо перепалені куски глиняної обмазки та деревне вугілля. Кераміка, зібрана тут, представлена фрагментами горщиків трьох типів:

1) вузькошийковий посуд з різко профільованим трикутноподібним краєм вінця та пружкоподібним виступом всередині (рис. 2, 1);

2) вузькошийковий гостро профільований посуд з плавним переходом вінця, край якого заокруглений (рис. 2, 3);

3) тонкостінний вузькошийковий посуд з плавним переходом в трикутніко-подібний край вінця та гостро профільованим трикутнікоподібним пружком всередині (рис. 2, 2).

Нижня частина дна посуду – товстостінна, а ближче до центру – тонкостінна (рис. 2, 4). Орнамент становить прямі паралельні лінії, що нанесені на плечиках (рис. 2, 4) або безпосередньо біля вінця (рис. 2, 2). Із знарядь праці в південній ділянці городища знайдено масивний чотирикутноподібний серп (рис. 2, 1) довжиною 43 см, який має масивний трикутнікоподібний стержень довжиною 12,5 см; ширина леза біля основи становить 3,2 см, в середній частині – 2,7 см та 2,2 см у верхній частині. Товщина цього серпа біля основи сягає 0,5 см, всередині – 0,3 см. Тут зібрана колекція кованих цвяхів. Їх можна розділити на два типи:

1) великі масивні цвяхи типу вохналів, загальна довжина яких 10,7 см, ширина – 0,9 см, товщина – 0,5 см. (рис. 3, 2); 9,3x0,6x0,5 (рис. 3, 3); 10,5x0,8x0,3 см (рис. 3, 4); 10,7x0,7x0,5 см (рис. 3, 5);

2) цвяхи типу вухналів довжиною 8 см, шириною – 0,3 см, товщиною – 0,2 см (рис. 3, 6); 7,5x0,5x0,3 см (рис. 3, 7); 7x0,2x0,2 см (рис. 3, 8); 6,5x0,3x0,2 см (рис. 3, 9); 8x0,3x0,3 см (рис. 3, 10); 6,3x0,3x0,3 (рис. 3, 11).

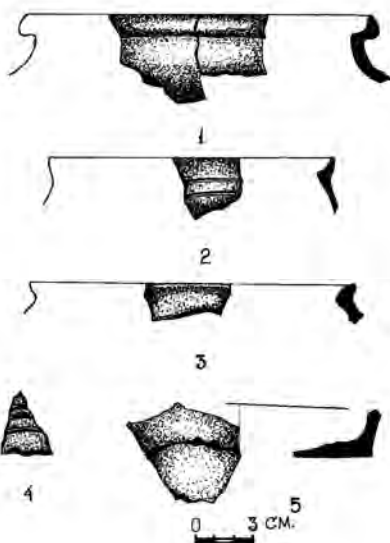

Рис. 2. Кераміка з городища XIV ст. у с. Біла

Їх верхня частина має скручену в трубочку головку (рис. 3, 6, 8, 9), в інших випадках вони ледь помітні (рис. 3, 10, 11) або відсутні (рис. 3, 7). Цей тип цвяхів призначався для закріплення гонтового покриття даху.

На прикладі цієї пам'ятки можна констатувати, що цей тип оборонної фортифікації набуває ознак замку. Цей період знаменується поширенням вогнепальної зброї та розвитком артилерії. Відповідно в цих умовах змінюється планування та архітектура фортифікацій. У результаті обстежень встановлюємо, що городище розташоване в вигідному екоприродному ландшафті на одній із домінуючих висот населеного пункту. Спорудження та фортифікаційні лінії оборони

спроєктоване із вдалим використанням природнього рельєфу місцевості. Констатуємо, що східна та північна ділянки пагорба мають круті важкодоступні схили, які забезпечували надійну обороноздатність в час військової сутички. З південного та напільного боків городище перерізане глибоким ровом (рис. 1, Б, Б1). Цей рів у північній ділянці додатково досипаний валом (рис. 1 В). Хоча південно-західна та західна частини пагорба мають пологі схили, але вони були обведені дерев'яним частоколом. Тут же була розташована центральна садиба. У сукупності це була перша лінія оборони. У другу лінію оборони входили трикутноподібні майданчики в південній ділянці (рис. 1, Г) та західні (рис. 1, Г1), що були прототипом куртин. Їхня зовнішня частина частоколу була протохизмою до всієї обводової ділянки першої лінії оборони. Вона забезпечувала кращу обороноздатність в разі небезпеки. Звідси вівся не лише фасовий вогонь по ворогу, але й фланкуючий. У час військової сутички, коли ділянки Г та Г1 противник зумів захопити, оборону проводили з дитинця (рис. 1, А). Додатково підсилювався цей вогонь з фланків центральної садиби у південно-західній ділянці.

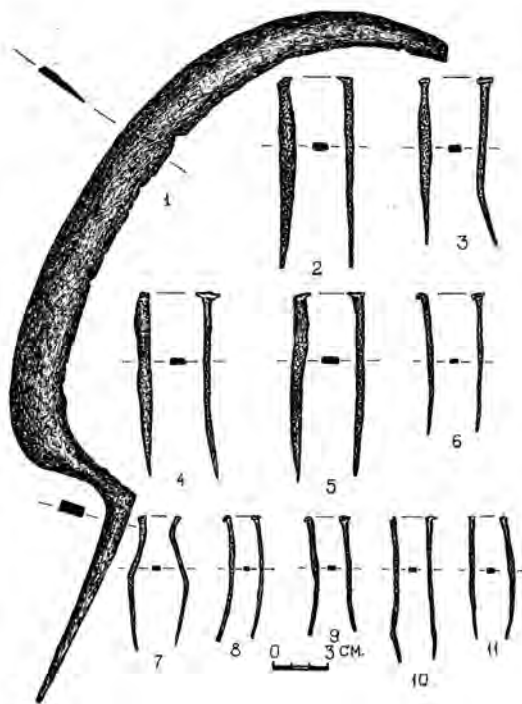

Рис. 3. Залізні вироби з городища XIV ст. у с. Біла

Таким чином на підставі цих обстежень та вивчення фортифікаційного планування пам'ятки слід вважати, що це дерев'яний замок XIV ст.

Сьогодні це єдина досі вціліла та добре збережена одношарова фортифікаційна пам'ятка XIV ст. на Західному Поділлі і має важливе значення для подальших археологічних досліджень. Адже інші пам'ятки цього періоду, що досліджувалися на теренах України, мають різні хронологічні горизонти та нашарування. Наприклад, на Східному Поділлі Меджибіж [9, с. 355–367], у Волині, в с. Мельниця та Нові Кошари Ковельського району, с. Городок Маневецького району [4 с. 137–150; 5 с. 7–16]. На Буковині, в селах Грозинці, Василів [10, с. 7–8; 1, с. 85–86], Хотинська фортеця [8, с. 96].

Отже, під час майбутніх археологічних розкопок можна встановити маловідомі факти, що пов'язані з архітектурою планування ранніх замкових фортифікацій XIV ст. а також характер та функціональне призначення будівель та оборонних споруд. у майбутньому доцільніше розробити та втілити у життя програму консервації цієї пам'ятки та створення екомuzeю під відкритим небом з

подальшим використанням як одного з найяскравіших об'єктів інфраструктури замкового туризму в Україні.

1. Винокур І. С. Тимошук Б. О. Давні слов'яни на Дністрі – Ужгород, 1977. 2. Добрянський В. В пошуках історичного Моклекова // Слово краю. – № 9 від 6 квітня 2012 р. 3. Добрянський В. Нові археологічні відкриття городищ XIV та XVII ст. і фортифікаційних споруд на Західному Поділлі // Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку. – Тернопіль, 2012. – с. 47–54. 4. Кучинко М. Динаміка розвитку селищ Західної Волині, Холмищини і Підляшшя в X – середині XIV ст. // Археологічні дослідження Львівського університету – Вип. 5, 2002. – С. 137–150. 5. Кучинко М. Середньовічні міста Волинського Полісся, як оборонні та адміністративні центри регіону // Середньовічні і оборонні споруди Волині. – Кременець, 2006. – С. 7–16. 6. Малеев Ю. Н. Гальштатские городища в Западной Подолии и Прикарпатье // Межплеменные связи эпохи бронзы на территории Украины. – К., 1987. – С. 86–101. 7. Мацюк О.Я. Замки і фортеці Тернопільщини від найдавніших часів до XVIII ст. // Тези доповідей і повідомлень I-ої Тернопільської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції – Тернопіль, 1990. – Ч. II. – С. 22–23. 8. Мисько Ю. З історії Хотинської фортеці // Питання стародавньої і середньовічної історії, археології й етнології – Чернівці-Вижниця, 2011. – Т. 2. – С. 92–105. 9. Толкачев Ю. І. Меджибіж і археологічні дослідження, підсумки та перспективи // Проблеми археології Середнього Подніпров'я. – Київ-Фастів, 2005. – С. 355–367. 10. Тимошук Б. О. Слов'янські гради Північної Буковини. – Ужгород, 1975. 11. Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська обл. – К., 1973.

УДК 904

Володимир Захар'єв

Хмельницький обласний краєзнавчий музей

ВИДАТНИЙ АРХІТЕКТОР ІВАН МОГИТИЧ І СОКІЛЕЦЬКА ЦЕРКВА XII–XIII СТОЛІТЬ

© Захар'єв В., 2014

Йдеться про один з епізодів діяльності Народного архітектора України І. Могитича, а саме: перший етап робіт над реконструкцією давньоруської дерев'яної церкви XII–XIII ст., який виявив автор 1994 р. в урочищі Батарєя поблизу с. Сокілець Дунаєвцького району Хмельницької області.

Ключові слова: Іван Могитич, дерев'яна церква, XII–XIII ст., ур. Батарєя, Сокілець, реконструкція.

The article refers to an episode of activity of the People's architect I. Mohytycha Ukraine, namely: the first stage of works on the reconstruction of Old Russian wooden church in the twelfth and thirteenth centuries., Which was found by the author in 1994 in the tract near Battery s. Sokilets Dunayevets'kyi Khmelnytsky region region.

Key words: John Mohytych wooden church, the twelfth and thirteenth centuries, Ur. Battery, Sokilets, reconstruction.

Чималим здобутком подільської археології слід вважати виявлені автором 1994 р. залишки спаленої дерев'яної давньоруської церкви у с.Сокілець Дунаєвцького району. Вона знаходилася на комбінованому підплитово-грунтовому могильнику XII–XIII ст. в урочищі Батарєя на плато